

ТОВЛАМАЧИЛИК ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ТИНТУВ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИНИ ЎТКАЗИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Холназаров Йигитали Ҳамидович

Аннотация: *Мазкур мақолада товламачилик жиноятини тергов қилишда тинтув тергов ҳаракатининг ўрни, ушбу жиноятларда тинтув тергов ҳаракатини ўтказиш тактикасига доир масалалар таҳлил қилинган. Тинтув тергов ҳаракатини ўтказиш шароити, у билан боғлиқ жараёнларни тадқиқ қилган.*

Калит сўзлар: *товламачилик жиноятини тергов қилиш, тинтув ўтказиш тактикаси, тергов ҳаракатига тайёргарлик кўриш, тинтув натижаларини қайд қилиш.*

Товламачилик шахсининг мулкани яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкига шикаст етказиш ёки унинг сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш, уни шарманда қиладиган уйдирмалар тарқатиш билан кўрқитиб ўзгачан мулкни ёки мулкнинг ҳуқуқни топширишни талаб қилиш ёхуд жабрланувчини ўзининг мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйишда ифодаланган жиноят ҳисобланади. Мазкур турдаги жиноятларни тергов қилишда исботлаш муҳим аҳамият касб этади, исботлашда тергов ҳаракатларининг ўрни бекиёс. Хўш, товламачилик жиноятларини тергов қилишда энг самарали тергов ҳаракати қайси?,- деган табиий савол туғилиши мумкин. Бу саволга биз жиноят ишини тергов қилишда биронта тергов ҳаракатини бир-биридан устун қўйиб бўлмайди, ҳар бир тергов ҳаракати исботлаш жараёнида ўзига хос хусусиятга эга,-деган жавобни берган бўлар эдик. Товламачилик билан боғлиқ жиноят ишларини тергов қилишда бошқа тергов ҳаракатлари сингари тинтув тергов ҳаракати ҳам ўзига хос ўринга эга, ҳозир биз сиз билан шу тергов ҳаракати ҳақида гаплашамиз.

Тергов ҳаракатини ўтказишда муҳим ўринга эга бўлган тинтувни амалга ошириш асосларини батафсил ўрганиб чиқадиган бўлсак, юридик адабиётларда ҳар қандай процессуал қарорни қабул қилиш асослари батафсил тадқиқ қилинган бўлиши лозимлиги юзасидан қатор фикрлар мавжуд. П.А. Лупинская бу тушунчалар остида “қарорда баён этилган барча ҳулосаларнинг қарордан олдинги ишдаги мавжуд ва далилларни йиғиш, текшириш ва баҳолаш бўйича фаолият натижасида олинган фактик маълумотларга мос келиши”ни тушунтиради[1]. Умумеътироф этилганидек, тергов ҳаракатини амалга ошириш асослари фактик ва юридик (расмий ҳуқуқий)ларга бўлинади.

Ҳар қандай тергов ҳаракатини амалга ошириш учун фактик асослар керак бўлади. Ҳуқуқий адабиётларда “фактик далиллар тергов ҳаракатини амалга ошириш тўғрисида қарор қабул қилишда субъективликни чеклайди. Тергов ҳаракати уни ўтказиш зарурати етарли асосга эга бўлгандагини амалга оширилиши лозим”лиги кўрсатилган. Тинтув шахсни, хоналарни, тинтув қилинаётган шахс ва унинг оила аъзоларини ёки

ташкилот ихтиёрида бўлган хона ва турар жойларни, очик жойларни мажбурий текшириш ҳисобланади.

Тинтув мазмуни далилий ва йўналтирувчи маълумотлар манбаларини(жиноят қуроллари, жиноят йўли билан топилган ёки иш учун аҳамиятли бўлган нарсалар, қимматли ва бошқа ашёларни), шунингдек қидирилаётган шахслар ва мурдаларни ёки уларнинг қаерда жойлашганлиги ҳақидаги маълумотларни топиш ва олиш мақсадида турар-жойлар, ер майдонлари, муайян шахслар ва уларнинг нарса буюмларини мажбурий текширишга қаратилган тергов ҳаракатидир. Тинтув ўтказишнинг мақсади жиноятдан қолган қуроллар, предметлар, жиноят йўли билан топилган қимматбаҳо нарсалар иш бўйича аҳамиятга эга бошқа предмет ва ҳужжатлар шунингдек, қидирувда бўлган шахслар, мурдалар ёки уларнинг қисмларини, гаровга олинган ва олиб қочилган шахсни топишдан иборатдир.

Бундан ташқари, ишга тааллуқли бўлмаган, лекин жиноятга тайёргарлик ёки жиноят содир этганлиги тўғрисида гувоҳлантирувчи объектларни олиб қўйиш ва ишлатиладиган предметлар олинади. Шунингдек, тинтув ЖПКнинг 158-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ қидирувдаги шахслар ва мурдаларни топиш мақсадида ҳам ўтказилиши мумкин.

Фикримизча, ЖПКнинг 158-моддасида фойдаланилган “қидирилаётган шахс” тушунчаси мазмуни жиҳатидан ЖПКнинг 365-моддасида келтирилган қидирув эълон қилинган шахсдан анча кенгрок. ЖПКнинг 158-моддаси таҳлилидан “қидирилаётган шахс”га нафақат ЖПКнинг 365-моддасига мувофиқ қидирув эълон қилинган айбланувчи, балки: – ҳар қандай гумон қилинувчи ва айбланувчи; – ишга гумон қилинувчи ёки айбланувчи тариқасида жалб этиш қарори қабул қилинмаган бўлса-да, лекин унинг жиноят содир этганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд бўлган шахслар; – жиноят қурбонига айланган (ўғирлаб кетилган) ва маълум бир жойда сақланаётган шахслар.

Юқорида зикр этилган тинтув ўтказишнинг аниқ асослари тўғрисидаги тасаввурларни ривожлантирар эканмиз, уни ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилишда терговчи мазкур тергов ҳаракати мақсадларига эришиш имкониятига ишора қилувчи маълумотларга эга бўлиши кераклигини қайд этмоқчимиз. Жиноят иши материалларида бундай маълумотлар бўлмаслиги тергов ҳаракати асоссиз амалга оширилганини англатади. Тинтув ўтказиш фуқароларнинг шахсий ҳаётига жиддий аралашув, уларнинг конституциявий ҳуқуқлари чекланиши билан боғлиқлиги, шунингдек, у мажбурийлик характериға эга эканини ҳисобга олган ҳолда тинтув ўтказишнинг фактик асосларига нисбатан етарли даражада қатъий талаблар қўйилиши лозим. Жиноят ишида мавжуд маълум бир предмет (ҳужжат)нинг бирор ерда ёки шахсда эканлиги эҳтимолидан далолат берувчи далиллар бундай асос бўлиб хизмат қилиши мумкинлигига шубҳа йўқ[2]. Бу маълумотлар гумон қилинувчи (айбланувчи), жабрланувчи, терговчи ва бошқа шахсларнинг кўрсатмаларида ҳам бўлиши мумкин. Қайд этиш жоизки, тинтув ўтказиш тўғрисидаги қарор қабул қилиниши учун асос бўладиган далиллар ЖПКда талаб этилган мезонлар, биринчи навбатда ижозат бериш мезонига жавоб бериши лозим. Бу қарор асосини қонуний ҳуқуққа эга субъект

томонидан тегишли тартиб-таомилга риоя этган ҳолда тегишли манбадан олинган маълумотлар ташкил этиши мумкинлигини англатади.

Тинтув ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилишдан олдин терговчи унинг тасарруфидаги далиллар юқорида қайд этилган мезонларга мос келишлигини текшириши шарт. Агар қарор йўл қўйиб бўлмайдиган, яъни қонунга хилоф йўллар билан топилган маълумотларга асосланган бўлса, ҳатто тинтув ижобий натижа берган тақдирда ҳам топилган далиллар мақбул эмас деб эътироф этилиши лозим. Тинтув ўтказиш ҳақидаги қарорларнинг таҳлили* суд-тергов амалиётида процессуал мавқега эга бўлмаган шахслар (гумон қилинувчи ва айбланувчининг қариндошлари, танишлари ва бошқалар)да ёки уларнинг турар жойларида фақатгина тезкор-қидирув маълумотлар асосида тинтув ўтказиш ҳоллари учраётганлигини кўрсатди. Фикримизча, айниқса мазкур масалага алоҳида эътибор қаратилиши зарур. Зеро, бу каби амалиётнинг кенг тарқалиши етарли асослар бўлмаса-да ҳар қандай инсонда ёки унинг турар-жойида тергов органларининг хоҳиш-истаклари асосида тинтув тергов ҳаракатини ўтказиш учун йўл очиб беради. Шунини қайд этиш жоизки, қонун чиқарувчи тинтувнинг фактик асосларини аниқлар экан, қидирилаётган нарсанинг жойлашган жойи тўғрисида фикр юритиш учун “етарли маълумотлар”ни талаб этади. Ўз-ўзидан бундай маълумотлар мавжудлиги уларнинг ҳажмидан қатъи назар ҳали тинтувнинг ҳақиқий асоси ҳисобланмаслигини таъкидлаш жоиз. Бу ерда айнан бундай маълумотларнинг “етарлилиги” муҳим саналади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “етарлилик” атамаси маълум бир ерга ёки даража-меъёрга қарийб етадиган деган маънони англатади. Терговчида мавжуд маълумотлар сифатини баҳолаш уни тинтув ўтказиш оқибатида изланаётган далиллар олиниши мумкин, деган хулоса қилишига олиб келиши лозим. Шундай экан, бир савол туғилади: терговчи қарори тинтув самара беришига ишончи қилиши ёки бу ҳақда етарли равишда асосли тахмини борлигини аниқлаши керакми? Фикримизча, тинтув ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилар экан, терговчи уни ўтказиш натижасида изланаётган ашёлар олиниши мумкинлиги тўғрисида асосли тахминга эга бўлиши керак[3]. Бунинг тўғридан-тўғри тасдиғи ЖПКнинг 159-моддаси иккинчи қисмида келтирилган: “Олиб қўйиш ёки тинтув ўтказиш тўғрисидаги қарорда ёки ажримда бу ҳаракатлар қаерда ва кимникида ўтказилиши зарурлиги, қайси нарса ёки ҳужжатларнинг қидириб топилиши ва олиб қўйилиши лозимлиги кўрсатилган бўлиши керак.

Хулоса ўрнида шунини алоҳида қайд этиш лозимки, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва ЖПКнинг қатор нормаларида шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини асоссиз равишда чеклашга йўл қўйилмаслиги, шахсий ҳаётига аралашидан ҳимояланиш ва турар-жой дахлсизлиги, шунингдек, фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир ҳамда улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас мазмунидаги талаблар мавжуд бўлсада, бугунги кунга қадар шахснинг бевосита конституциявий ҳуқуқи билан чамбарчас боғлиқ бўлган тинтув тергов ҳаракатини ўтказилиши суднинг рухсати билан эмас, балки прокурор санкцияси асосида амалга оширилаётганлиги умуман тушунарсиз ҳолатдир. Зеро, юртимизда кейинги йилларда

“Инсон кадри учун” тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислоҳотлар амалга оширилаётган бир вақтда тинтув тергов ҳаракатини давлат айбловидан манфаатдор бўлган прокурорларнинг санкцияси асосида эмас, балки иш натижаларидан манфаатдор бўлмаган суднинг рухсати асосида ўтказиш мантиқан тўғридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. П.А. Лупинская. Разъяснения Пленума Верховного Суда Российской Федерации по делам о вымогательстве // Российский судья. 2016. № 7. С. 41–44.
2. Волков К. А., Тулиглов М. А. Новые разъяснения Пленума Верховного Суда РФ по делам о вымогательстве и процессы самоорганизации правоприменения // Российская юстиция. 2016. № 4. С. 42–44.
3. Яни П. С. Вопросы квалификации вымогательства // Законность. 2015. № 11. С. 40–45